

УДК 347.1

О. В. Басай

*кандидат юридичних наук, доцент,
голова Київського окружного адміністративного суду*

НЕПРИПУСТИМІСТЬ СВАВІЛЬНОГО ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ЗАГАЛЬНА ЗАСАДА ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ¹

Питання про принципи права і принципи галузей права завжди розглядалося в літературі і не втрачало своєї актуальності. Цивільне право не є виключенням. В даний час питання про них є дуже значимим. Це пов'язано з особливостями цивільно-правового регулювання суспільних відносин і з тим, що вивчення генезису цивільно-правових інститутів та принципів правових систем, які вплинули на процес їх формування і становлення, має важливе значення саме у контексті визначення напрямків правотворчості національного права України, яке на сьогодні реформується, а створення досконалого законодавства є неможливим без опори на минуле українського права, на його досягнення і невдачі.

Проблеми принципів права досліджувались багатьма вченими: І. А. Покровським, Г. Ф. Шершеневичем, К. П. Побєдоносцевим, Д. Й. Меєром, В. П. Грибановим, С. С. Алексєєвим, О. С. Йоффе, О. О. Красавчиковим, С. Н. Братусем, А. М. Колодієм, О. Г. Комісаровою, Н. П. Асланян, Г. В. Свердликом, О. А. Кузнєцовою, А. В. Луць,

---

© Басай О. В., 2013

© Національний університет «Острозька академія», 2013

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

Є. О. Харитоновим, Р. Б. Шишкою та ін. Проте, багато аспектів цього питання потребують подальшого вдосконалення, що обумовлює актуальність проведення спеціальних досліджень у цій сфері.

Метою даної статті є дослідження однієї із загальних засад цивільного законодавства України – принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, який набуває особливої важливості за сучасних умов, коли людина, її права та свободи визнаються найвищою цінністю.

Особисте життя є історичною категорією і постало в якості цілісного об'єкта правової охорони лише з кінця XIX століття, адже до цього право охороняло не особисте життя в цілому, а лише деякі окремі його прояви, передусім житло і листування. Особисте життя – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різноманітних відносинах, стосунках, явищах, подіях, що не мають публічного значення, визначається і регулюється самою особою на основі соціальних умов, гарантується та охороняється правом від неправомірних втручань.

Європейський суд з прав людини керується іншою категорією – «приватне життя». Іншою за формою, але тією ж за змістом. Він визначив, що «приватне життя» охоплює фізичну і моральну недоторканність особи, і що саме поняття «приватний» включає в себе право особи обрати певні аспекти свого власного життя – без регламентування з боку уряду, тобто самостійно. При цьому Суд вважає, що не можна зводити поняття «приватного життя» до «внутрішнього кола», в якому окрема особа може жити своїм особистим, власно обраним життям. Навпаки, повага до приватного життя певною мірою має поширюватись і на право встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми [1].

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

На думку О. С. Косача, під приватним життям слід розуміти сукупність форм духовної і фізичної діяльності людини у всіх її правомірних індивідуальних проявах, а також відомості про цю діяльність. При цьому в понятті «приватне життя», на його думку, необхідно виділяти фактичну та інформаційну складову. Фактична складова – це сама духовна і фізична діяльність людини в її правомірних індивідуальних проявах, тобто фактичні явища і відносини приватного життя. Інформаційна складова – це відомості про духовну і фізичну діяльність людини в її правомірних індивідуальних проявах, тобто відомості про фактичні явища і відносини приватного життя [2].

Право на особисте життя є окремим, абсолютним особистим немайновим правом, що належить кожній фізичній особі від народження незалежно від обсягу дієздатності, і складається з таких правомочностей: мати особисте життя; визначати своє особисте життя і режим доступу до інформації про нього; вимагати від інших осіб утримуватися від втручання в цю сферу життєдіяльності.

Н. Г. Беляєва зазначає, що неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини (право на недоторканність приватного життя) необхідно розглядати в трьох аспектах: 1) право на недоторканність приватного життя як право індивіда на своє власне життя, на дії по відношенню до самого себе; це право напряму пов'язане з індивідуальністю конкретної особи, а відповідно і з захистом від втручання зі сторони всіх суб'єктів права; 2) право на недоторканність приватного життя як самостійне право, що передбачає неприпустимість втручання в приватне життя особи зі сторони держави, організацій, юридичних та фізичних осіб; 3) право на недоторканність приватного життя як право, суміжне з іншими правами, а саме: з правом недоторканності сімейного

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

життя, з правом на недоторканність житла, з правом на недоторканність кореспонденції [3].

Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини означає вимогу забезпечення свободи особистості, яку іноді іменують «суверенітетом особистості», вкладаючи в це поняття можливість індивіда визначити тип і характер своєї поведінки, своє місце в суспільстві у системі цивільних відносин за власним розсудом [4, с. 16].

Як зазначає Є. А. Суханов, принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини характеризує цивільне право як право приватне [5, с. 63]. Цей принцип означає, що органи державної влади і місцевого самоврядування, а також будь-які інші особи не мають права втручатися в приватні справи суб'єктів цивільного права, якщо вони здійснюють свою діяльність відповідно до вимог законодавства.

Недоторканність приватного життя вперше набула правової регламентації на міжнародному рівні в 1948 р. в ст. 12 Загальної декларації прав людини : «Ніхто не може піддаватися свавільному втручанням в його особисте та приватне життя, свавільним посяганням на його житло, таємницю його юриспруденції чи на його честь та репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання і таких посягань». Пізніше це право отримало своє відображення в Міжнародному пакті про цивільні та політичні права (ст. 17), в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод (ст. 8), в Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини (ст. 9) [3].

Що стосується України, то Конституція України, в ст. 32 проголошує, що «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України». Цей принцип було деталізовано у книзі другій ЦК України «Особисті немайнові права

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

фізичної особи», зокрема у ст. 291 «Право на сім'ю», ст. 301 «Право на особисте життя та його таємницю», ст. 311 «Право на недоторканність житла», ст. 312 «Право на вибір роду занять» та інші.

Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя виражається як у закріпленні в ЦК недоторканності приватного життя, особистої і сімейної таємниці, так і у визнанні свободи вибору роду занять, у тому числі самостійності підприємницької діяльності, здійснюваної на ризик її суб'єктів.

При цьому при реалізації цього принципу діє загальне правило, згідно якому права однієї особи можуть бути обмежені у випадках, якщо цього потребують інтереси іншої особи, держави або суспільства. Так, у випадках, прямо передбачених законом, допускаються певні обмеження особистих немайнових прав фізичної особи. Прикладом такого обмеження може бути ч. 3 ст. 311 ЦК України, яка передбачає, що у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи, проведення в них огляду та обшуку.

Або, наприклад, за загальним правилом, відповідно до принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини органи державної влади і місцевого самоврядування не мають права указувати громадянам і юридичним особам, що здійснюють підприємницьку діяльність, які товари (роботи, послуги) їм виробляти, на яких умовах і за якими цінами їх реалізовувати. Проте, тих випадках, коли приватні інтереси входять в суперечність з публічним інтересом, цивільне законодавство допускає втручання в приватні справи громадян і

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

юридичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. Так, відповідно до ЦК України (ст. 91) окремими видами діяльності, перелік яких визначається законом, юридична особа може займатися тільки на підставі спеціального дозволу (ліцензії).

Досить важливою складовою особистого життя є його інформаційна складова, тобто відомості про фактичні явища і відносини приватного життя.

На думку О. С. Косача, інформаційна складова забезпечується: 1) правомочністю на власні дії – можливістю самостійно визначати режим інформації про своє приватне життя (тобто можливістю встановлення закритого режиму, при якому ті або інші відомості зберігаються в таємниці, або відкритого, коли здійснюється оголошення цих відомостей); 2) правомочністю вимагати від всіх третіх осіб не порушувати закритий режим інформації (не розголошувати відомості, що зберігаються в таємниці); 3) правомочністю на захист – можливістю звернутися за захистом до відповідних органів у разі порушення закритого режиму інформації (тобто розголошування відомостей, що зберігаються в таємниці). Правомочність на власні дії включає також можливість ухвалювати рішення про надання своїх персональних даних на обробку особам, організуючим і (або) здійснюючим відповідно до закону таку обробку [2].

Для захисту приватного життя від недобросовісного розповсюдження інформації про приватні справи людини передбачена ціла низка нормативних актів. На конституційному рівні закріплена заборона збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

людини (ч. 2 ст. 32 Конституції України). При цьому ч. 4 ст. 32 Конституції України кожному гарантується право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Конституційні положення конкретизуються у низці законів – «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про захист персональних даних» тощо. Не допускається збір, зберігання, використання і розповсюдження інформації про приватне життя, а також інформації, що порушує особисту таємницю, сімейну таємницю, таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних і інших повідомлень громадянина без його згоди. Особи, що володіють через службове положення інформацією про громадян, у разі порушення вимоги конфіденційності, порядку обробки, доступу і захисту інформації, несуть відповідальність, передбачену законом.

Особливої актуальності останнім часом набуває проблема захисту персональних даних в умовах розвитку інформаційних технологій і використання інформації у мережі Інтернет. На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається глобальна трансформація соціальних відносин, викликана значним розвитком інформаційних технологій, які суттєво впливають на економіку, політику та соціальну сферу. Це свідчить про здійснення футурологічних прогнозів багатьох вчених щодо настання принципово нового, наступного за індустріальним, цивілізаційного етапу розвитку людства – інформаційного суспільства.

В основі концепції інформаційного суспільства лежить теза про те, що революційні зміни в нагромадженні, обробці та використанні інформації і знань будуть глобальним чином впливати на всі аспекти соціального життя

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

і стануть основним чинником суспільного розвитку. В той же час інформаційне суспільство, крім позитивних моментів, несе нові соціальні загрози, особливо якщо інформаційні відносини розвиваються поза цілеспрямованим впливом держави [6].

З приходом комп'ютерної ери безперечно виросло значення захисту права на недоторканність приватного життя в інформаційній сфері. З одного боку, в умовах сучасного розвитку цивілізації і впровадження інформаційних технологій розширяється доступ людей до інформації, що сприяє реалізації права індивіда на свободу інформації. З іншого боку, доступ фізичних осіб до баз персональних даних посилює ризик втручання в сферу приватного життя і порушення права на його недоторканність. Таким чином, інформаційні та телекомунікаційні технології загострили правові проблеми, пов'язані з дилемою «розкриття інформації – захист приватного життя» [3].

Особливе значення дана заборона набуває у зв'язку зі створенням інформаційних систем на основі використання засобів обчислювальної техніки та зв'язку, що дозволяють накопичувати та певним чином обробляти значні маси інформації, у даному випадку особистої інформації (персональні дані) [3].

Персональні дані представляють собою відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (ст. 1 Закону України «Про захист персональних даних»). Відносини, пов'язані з передачею даних і захистом недоторканності приватного життя, підлягають правовому регулюванню національними і міжнародними нормами. В багатьох європейських країнах, а також в США і Канаді для охорони і захисту права на недоторканність приватного життя в умовах автоматичної обробки даних

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

про громадян близько 30 років назад був введений інститут захисту персональних даних, були прийняті національні закони про персональні дані, а в ряді країн введені незалежні уповноважені по захисту цих даних.

Питання нових інформаційних технологій до цих пор розглядалося в основному з точки зору розвитку комунікацій, електронної торгівлі і вільного потоку інформації. Але ці фактори впливають на безпеку и недоторканність приватного життя особистості. Зберігання персональних даних для різних цілей пов'язано і з ризиком порушення недоторканності. У зв'язку з цим Комітет міністрів Ради Європи розробив Рекомендацію NR (99) 5, що містить Керівні принципи захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті. В цій Рекомендації говориться, що повага до приватного життя є фундаментальним правом кожного індивіду, рекомендується використовувати юридично доступний шифр для конфіденційної електронної пошти, паролю, бути обережним з кредитними картками з номерами рахунків, що використовуються в Інтернеті, оскільки ними можна легко зловживати [3].

Безумовно позитивним є той факт, що Україна не відстає від європейських країн у питаннях захисту персональних даних. Про це свідчить прийняття Закону України «Про захист персональних даних», який закріплює порядок надання згоди особою на обробку персональних даних, а також порядок надання доступу до персональних даних осіб. Положення цього Закону відповідають основним принципам Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних [7], відповідно до якої персональні дані повинні бути одержані добросовісним і законним шляхом; вони не повинні використовуватися для цілей, не сумісних з тими, для яких були зібрані; вони повинні бути тими, що відносяться до справи, повними, але не надмірними з погляду тих цілей,

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

для яких вони накопичуються; вони повинні зберігатися у формі, що дозволяє ідентифікувати суб'єкта даних, проте не довше, ніж цього вимагає мета їх використання.

Крім того, доступ до інформації і подальша обробка її повинні проводитися на підставі принципу потреби в обізнаності, де потреба виступає у такому виді, в якому вона визначена законом. Таким чином, будь-яка інформація приватного характеру є захищеною, і її розголошення або доступ до неї може здійснюватися лише на основі принципу потреби в обізнаності. Ще один принцип свідчить, що персональні дані про національну приналежність, політичні погляди, релігійні або інші переконання, а також дані, що стосуються здоров'я або сексуального життя, можуть піддаватися комп'ютерній обробці лише в тих випадках, коли правопорядок передбачає тверді гарантії їх конфіденційності (ст. ст. 5, 6 Конвенції).

Таким чином, сьогодні визнання та всебічну охорону отримують приватні інтереси осіб. На захист особистого життя людини від свавільних втручань з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, а також будь-яких третіх осіб спрямований закріплений у якості загальної засади цивільного законодавства принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, який знаходить свій розвиток у багатьох нормативних актах. Відійшли у минуле випадки втручання держави у приватні справи осіб, збір інформації про приватних осіб, доступ до якої самим цим особам було заборонено. Сьогодні Україна у питаннях захисту персональних даних осіб, забезпечення таємниці особистого життя, невтручання у приватні справи фізичних та юридичних осіб додержується європейських стандартів, що є безумовно позитивним фактом.

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

Список використаних джерел

1. Шмарьова Т. Втручання преси в особисте життя / Т. Шмарьова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mediabusiness.com.ua/content/view/6684/71/lang,ru/
2. Косач А. С. Принцип недопустимости произвольного вмешательства в частные дела в российском гражданском праве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Алексей Сергеевич Косач. – Краснодар, 2007. – 212 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/printsip-nedopustimosti-proizvolnogo-vmeshatelstva-v-chastnye-dela-v-rossiiskom-grazhdanskom>
3. Беляева Н. Г. Право на неприкосновенность частной жизни и доступ к персональным данным / Н. Г. Беляева // Правоведение . – 2001. – № 1. – С. 101-114. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawportal.ru/article/article.asp?articleID=173609>
4. Харитонов Є. О. Принципи цивільного права України: до постановки проблеми / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва // Часопис цивілістики. – 2007. – Вип. 4. – С. 14-18.
5. Гражданское право : учеб. : в 2-х т. / [В. С. Ем, И. А. Зенин, Н. И. Коваленко и др.] ; под ред. Е. А. Суханова. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : БЕК, 1998. – Т. 1. – 1998. – 816 с.
6. Яременко О. І. Право на таємницю приватного життя людини в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства / О. І. Яременко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=10&d=362>
7. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 (ратифіковано 06.07.2010). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

▪ Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України / О. В. Басай // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 2(8) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13bovtzu.pdf>.

Басай О. В.

Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України

Статтю присвячено дослідженню принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Визначено поняття особистого життя, права на особисте життя, основні принципи його захисту.

Ключові слова: неприпустимість, свавільне втручання, особисте життя, принцип, міжнародні стандарти.

Басай О. В.

Недопустимость произвольного вмешательства в сферу личной жизни как общее начало гражданского законодательства Украины

Статья посвящена исследованию принципа недопустимости произвольного вмешательства в сферу личной жизни человека. Определено понятие личной жизни, права на личную жизнь, основные принципы его защиты.

Ключевые слова: недопустимость, произвольное вмешательство, личная жизнь, принцип, международные стандарты.

Basay O. V.

Admissibility of arbitrary interference in personal life as a general principle of civil legislation of Ukraine

The article is devoted to research of a principle of impermissibility of any intervention in private life sphere. The concept of private life, the right to private life, main principles of its protection are defined.

Key words: impermissibility, intervention, private life, a principle, the international standards.